

kršnoj Dalmaciji odmah po svom pokrštenju stali graditi crkve u kamenu, dok su ostali pokršteni slavenski narodi, u svojim šumovitim postojbinama, dizali svoje prve bogomolje u drvetu, koje se lako troši i propada. I tako su crkvice koje su nam ostavili hrvatski odličnici u Dalmaciji najstariji graditeljski spomenici uopće kod Slavena.

Starohrvatske crkve djela su čednih majstora koji na periferiji evropske kulture u vrijeme, kad u naše krajeve još ne dopirahu jači utjecaji izvana, rade i grade kako najbolje znaju i umiju. Zato crkveno graditeljstvo kod Hrvata ne počinje dugoljastom trobrodnom bazilikom, koja je bila dobila kanonsko značenje u svim zemljama srednjovjekovnog kršćanskog Zapada, već se ono ispoljava u građevinama različitih osebujnih tlorisnih oblika kao pravokutnika, četvorina, četverolista, šesterolista, križa i t. d. Starohrvatske su crkvice bile građene prostom tehnikom nepravilno lomljenih krševa. One su često nepravilne u linijama svojih tlorisa kao i u konstrukciji svojih svodova, rijetki su u njima i okrupno izvedeni arhitektonski detalji a nada sve su one malenih dimenzija. Malene dimenzije tih građevina dopustile su majstorima da ih pokriju raznolikim svodovima i kupolama u ranom srednjem vijeku, dok je graditeljstvo Zapada još rabilo kao pravilo samo drveni strop. I upravo zato se je neko vrijeme i pomišljalo, da su ove crkvice nastale pod utjecajem Bizanta, koji je rado rabio kupolu i svod.

Više se ovakovih crkvica odrvalo vremenu i došlo do nas; a ostatke i temelje drugih crkvica otkopala su naša starinarska društva. U Ninu, prvom crkvenom i političkom središtu Hrvata, stoji i danas crkvice koju je u čast Sv. Križu podigao župan Godežav u prvim godinama pokrštenja Hrvata. Ova najmanja katedrala u kršćanstvu, kako je nazivlje Englez J a c k s o n , građena je u obliku četverolista iz čije se sredine izvija visoka kupola. Ispod surih klisura Mosora do ušća Cetine je crkvice sv. Petra u Priku također presvođena i sa kupolom; u njoj je kralj Slavac, prema sačuvanom dokumentu, presudio spor oko neke zemlje (XI v.). U Trogiru je crkva sv. Barbare iz IX vijeka koja en miniature pokazuje tip romaničke presvođene trobrodne bazilike, valjda dva vijeka prije negoli je ovaj građevni tip bio oživotvoren u monumentalnom crkvenom graditeljstvu Evrope.

Ove male presvođene crkvice prelaze na jugu Neretvu, granicu srednjovjekovne hrvatske države. Crkvice sa vrlo zanimljivim svodovnim konstrukcijama kriju otoci pred Dubrovnikom: Koločep, Lopud i Šipan. Selo Ošlje, negda utvrđeno mjesto gospodara Zahumlja, čuva uvrh teško pristupačnog brijega visoke ruševine crkve u obliku osmerolista. Uvrh brijega podno stonskog polja